

RECENZJE

MAGDALENA MOŚCICKA

**RECENZJA PUBLIKACJI: „ETYKA ZAWODÓW PRAWNICZYCH W PRAKTYCE.
WZAJEMNE RELACJE I OCZEKIWANIA” POD REDAKCJĄ GRZEGORZA
BORKOWSKIEGO, OFICyna WYDAWNICZA VERBA, LUBLIN 2012.**

Recenzowana publikacja pt. *„Etyka zawodów prawniczych w praktyce. Wzajemne relacje i oczekiwania”* zawiera starannie opracowany dorobek międzynarodowej konferencji o tym samym tytule, która odbyła się w dniach 14-15 kwietnia 2011 r. w Kazimierzu Dolnym. Inicjatorami konferencji były Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury, Okręgowa Rada Adwokacka w Lublinie oraz Rada Okręgowej Izby Radców Prawnych w Lublinie. Wzięli w niej udział sędziowie, adwokaci, radcowie prawni i pracownicy naukowci. Aktywnie uczestniczyła również grupa prawników amerykańskich z Sędzią Profesorem Johnem McClellanem Marshalllem na czele. Celem konferencji była wymiana poglądów dotyczących standardów etycznych, jakie obowiązują przedstawicieli poszczególnych zawodów prawniczych oraz omówienie zagadnień z tym związanych. Dyskutowano o istniejących w tym względzie zagrożeniach i wzajemnych oczekiwaniach, poszukiwano rozwiązań, zgłaszano propozycje zmian. Zaprezentowanie tych wszystkich efektów konferencji stało się celem recenzowanej publikacji. Z dużym uznaniem trzeba odnotować trafny zamysł organizatorów konferencji oraz redaktorów będącego jej owocem opracowania. Poruszona tematyka nie jest bowiem wyabstrahowanym tworem poddanym analizie wyłącznie na potrzeby publikacji, ale rzeczywiście istniejącą płaszczyzną życia społecznego. W dodatku płaszczyzną niezwykle ważną i bliską każdemu prawnikowi. Ponadto, temat ten nabiera obecnie szczególnego znaczenia, a to głównie z tego względu, iż z różnych stron dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości wypływają zagrożenia dla realizacji zasad etycznych przez prawników.

Publikacja składa się z trzech części. Otwiera ją wstęp autorstwa Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury – sędziego L. Pietraszko oraz przedmowa G. Borkowskiego – przedstawiciela KSSiP. Obaj Autorzy w zwięzły sposób przedstawiają podwaliny recenzowanej publikacji, którymi była kazimierska konferencja.

Pierwsza część jest odwzorowaniem (choć nie najwierniejszym) przebiegu konferencji. Zostały w niej zaprezentowane referaty wygłoszone przez prelegentów podczas pierwszego i drugiego dnia konferencji. Zawiera ona także zapis przebiegu paneli dyskusyjnych i następujących po nich dyskusji. W drugiej części publikacji zamieszczono nadesłane, choć niewygaszone artykuły uczestników konferencji. Trzecią część stanowią akty regulujące zasady etyki poszczególnych zawodów prawniczych w Polsce i w Stanach Zjednoczonych oraz wybrane fragmenty regulacji pochodzących z innych krajów europejskich. Publikację zamyka lista uczestników konferencji. Opracowanie ma charakter dwujęzyczny. Początkowe elementy (spis treści, wstęp, przedmowa) zostały sporządzone w dwóch językach: polskim i angielskim. Wszystkie pozostałe treści zamieszczono w oryginale.

Pierwszą część publikacji rozpoczynają wypowiedzi organizatorów i uczestników konferencji. Podkreślono znaczenie etyki w wykonywaniu zawodów prawniczych oraz we wzajemnych relacjach pomiędzy ich przedstawicielami, zasygnalizowano konieczność omówienia niektórych zagadnień. W tym miejscu zwrócono także uwagę na najważniejsze przyczyny, dla których konieczna jest rozmowa o etyce, a które to przyczyny wynikają ze szczególnej eskalacji niektórych zjawisk współczesności. Dla czytelnika ten fragment pierwszej części jest bardzo istotny, ponieważ określa główne obszary podjętej w tej pracy problematyki. Z punktu widzenia merytorycznego, stanowi on niejako przedłużenie wstępu. Z tego też względu zwięzłość wstępu i przedmowy jest jak najbardziej uzasadniona.

Pierwszym zaprezentowanym w omawianej publikacji był referat pt. „*Współczesne problemy realizacji zasad deontologii zawodowej adwokata i radcy prawnego*”. Jego Autor, adwokat A. Michałowski, zgodnie z tematem omówił przyczyny powstawania problemów w przestrzeganiu zasad etyki, wyróżniając leżące na zewnątrz oraz tkwiące wewnątrz środowiska adwokatów lub radców prawnych. Wśród tych zewnętrznych wymienił można spadek intelektualnych wymagań klienta, zaistniałe w ostatnich latach niepożądane zmiany w relacjach między przedstawicielami komercyjnych zawodów prawniczych a sędziami, rozszerzenie uprawnień do świadczenia pomocy prawnej na nieprawników, brak szacunku do prawa, złą sytuację materialną społeczeństwa. Natomiast wśród przyczyn nieprzestrzegania zasad etycznych tkwiących wewnątrz adwokatury Autor wymienił nadmierną liczebność, brak należytego wychowania u młodych prawników, nastawienie na osiągnięcie jedynie

rezultatów, brak środowiskowej reakcji na naruszenia, wykonywanie zawodu w formie spółki komandytowo-akcyjnej, aktywność w życiu publicznym, reklamę.

Drugim z kolei był referat byłego sędziego Trybunału Konstytucyjnego M. Wyrzykowskiego pt. „*Etyka sędziego Trybunału Konstytucyjnego*”. Autor w swym opracowaniu wskazuje na istotne cechy Trybunału Konstytucyjnego, które wpływają na specyfikę niektórych etycznych zasad postępowania obowiązujących orzekających w nim sędziów. Należą do nich m.in. polityczny charakter funkcji Trybunału, przejawiający się w rozstrzyganiu o konstytucyjnych skutkach działalności ustawodawczej parlamentu, podporządkowanie wyłącznie Konstytucji, monopol na ustalanie reguł jej wykładni i związana z tym odpowiedzialność za ostateczne rezultaty stosowania prawa. Autor wymienił również czynniki, które wpływają na różnorodną aksjologię konstytucyjną poszczególnych sędziów oraz ich stanowiska w stosunku do rozpatrywanych sporów konstytucyjnych. Sporo miejsca Autor poświęcił także zatrudnieniu sędziów na stanowiskach naukowo-dydaktycznych i związanym z tym kontrowersjom.

Kolejnym prelegentem był radca prawny T. Pietrzykowski, który zaprezentował opracowanie pt. „*Podstawowe wartości zawodów prawniczych*”. Analiza obowiązków etycznych unormowanych w Kodeksie Etyki Radców prawnych pozwoliła Autorowi na wyróżnienie podstawowych wartości zawodu radcy prawnego: trzech generalnych i trzech dodatkowych. Za najważniejszą uznał niezależność, rozumianą w dwóch wymiarach, jako postawę wewnętrzną oraz zewnętrzną (brak więzów jakiegokolwiek zewnętrznego nacisku). Dwie następne to lojalność wobec klienta oraz praworządność. Lojalność wobec klienta to obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej i zakaz wynikający z instytucji konfliktu interesów. Praworządność to dążenie do tego, aby w działaniach organów państwa prawo było rzeczywiście przestrzegane. Autor tej wartości przyznaje pierwszeństwo w stosunku do interesu klienta, który to interes nie może być realizowany w sposób niezgodny z prawem. Trzy pozostałe wartości to: godność zawodu, profesjonalizm oraz samorządność zawodu. Ta ostatnia traktowana jest jako gwarancja realizacji innych wartości, np. niezależności od państwa. Dla czytelnika opracowanie to ma istotną wartość praktyczną, bowiem dokonane poprzez analizę obowiązków etycznych wyciągnięcie przed nawias zakodowanych w nich wartości stanowi wskazówkę dla interpretacji norm kodeksu etyki. Dzięki temu możliwe stanie się postrzeganie tych norm jako wzorców postępowania mających służyć realizacji w praktyce określonego katalogu wartości. Wątpliwości wzbudzać może jedynie zasadność umieszczenia tego referatu po poprzedzających, zwłaszcza, że na konferencji zastosowano

inną kolejność przemówień. Referat o wartościach zdaje się logicznie wyprzedzać rozważania dotyczące problemów w realizacji tych wartości.

W dalszym ciągu zostały omówione nowe wyzwania, jakie stoją przed przedstawicielami zawodów prawniczych. Przedstawiano poglądy dotyczące etyki zawodu sędziego i wskazywano na wątpliwości, które wiążą się z jego statusem (m.in. izolacja czy asymilacja?). Podkreślono konieczność przywrócenia wzajemnego szacunku i zaufania pomiędzy sędzią i adwokatem czy radcą prawnym. Wskazano na skutki, jakie w odbiorze społecznym rodzi nieetyczne zachowanie chociażby jednego przedstawiciela zawodu prawniczego (T. Romer, s. 55-58). Jako przyczyny kryzysu etycznego wskazywano: dokonywanie przez prawników wykładni prawa w zależności od funkcji pełnionej w procesie (rolowa wykładnia prawa), nastawienie na rezultaty (A. Malicki s. 58-59), brak możliwości solidnego oszlifowania etycznego ogromnej fali aplikantów (J. Jacyna, s. 64). Poruszono problem wielokrotnej deontologii w ramach jednej kancelarii, problem zakresu tajemnicy zawodowej i konfliktu interesów (Z. Klatka, s. 61-63), problem reklamy (J. Jacyna, s. 65), kwestię kazuistyki Kodeksu Etyki Zawodowej i przeniesienia materii technicznej do regulaminu wykonywania zawodu (Z. Klatka, J. Jacyna). Co szczególnie ważne, wyrażono konieczność poszerzenia zakresu szkoleń z zakresu etyki zawodowej.

Także podczas dyskusji, mającej miejsce po wystąpieniach panelistów, poruszano ważne zagadnienia. Wypowiedzi uczestników dotyczyły w szczególności zmian, jakie system masowej produkcji wymusza w sektorze usług prawniczych, zmian w relacjach między przedstawicielami różnych zawodów prawniczych, przyczyn konfliktu na froncie państwo-samorządy. Sporo uwagi poświęcono przeobrażeniom spowodowanym coraz większą dostępnością usług prawniczych oraz „systemowi wczesnego ostrzegania”, czyli konieczności informowania o nieetycznych zachowaniach innych prawników. Dyskusje ta, niewątpliwie wskazując na jeszcze inne sposoby postrzegania analizowanych zjawisk, a przez to sygnalizując jeszcze bardziej złożoną istotę i charakter tych zjawisk, wiele wniosła do zasadniczego wątku panelu dyskusyjnego.

Drugi panel dyskusyjny pt. „*Dramaturgia sali sądowej – wzajemne oczekiwania prawników*” rozpoczął się wykładem J. Chlebnego, sędziego NSA i prezesa lubelskiego WSA. Zaprezentował on ciekawe ujęcie teorii Ervinga Goffmana, przenosząc jej zasadnicze elementy na rzeczywistość rozprawy sądowej. Jak sam Panelista zauważył, poszukiwanie elementów teatru w życiu pozateatralnym oraz rekonstrukcja reguł służących wytwarzaniu interakcyjnej rzeczywistości rozprawy sądowej może okazać się przydatne w analizie komunikowania na sali sądowej. Następnie amerykańscy adwokaci G. Otsttot i M. Kmetz

mówili o wykonywaniu zawodów prawniczych w Teksasie. Pierwszy poruszał zagadnienie profesjonalizmu uczestników postępowania w kolejnych instancjach oraz wzajemnych relacji osobistych. Wypowiedź Panelisty była bogato ilustrowana przykładami. Z kolei M. Kmetz przedstawił swoje obserwacje na temat wykonywania zawodu w USA przez prawników karnistów oraz prawników cywilistów. Podjął też problem interesu klienta oraz związanych z tym ograniczonych możliwości adwokata. Następnie sędzia Sądu Najwyższego K. Gonera scharakteryzowała obowiązujący Zbiór Zasad Etyki Zawodowej Sędziów. Podkreśliła wątpliwości, jakie towarzyszyły jego uchwaleniu oraz, popierając przykładami, wskazała na kontrowersje związane z jego stosowaniem z punktu widzenia wzajemnych oczekiwań uczestników procesu. Analizie zostały poddane nie tylko zachowania sędziów związane z dramaturgią sali sądowej, ale także te niezwiązane z prowadzeniem postępowania sądowego. Oprócz przedstawienia stanu istniejącego Panelistka zaproponowała konkretne rozwiązania. A. Bereza, Dziekan Okręgowej Izby Radców Prawnych w Lublinie, przedstawił swoje refleksje na temat relacji pomiędzy sędzią i pełnomocnikiem zawodowym na tle istniejących pomiędzy nimi powiązań o charakterze towarzyskim oraz wpływu tych relacji na autorytet sądu. Omówił to zagadnienie w ujęciu historycznym oraz wskazał przyczyny dzisiejszej hermetyzacji. W stosunku do niektórych podnoszonych w tych analizach kwestii można sformułować uwagi dopełniające dotyczące kierunku przepływu prawników między zawodami (jak to uczynił P. Sendeki, s. 117). Uwagi te jednak w żaden sposób nie podważają zgłaszanych przez Panelistę poglądów czy zajmowanych stanowisk. Adwokat C. Jaworski w swoim wystąpieniu poruszył dwa problemy: otwarcie zawodów prawniczych oraz uchylenie tajemnicy zawodowej. Omówił konsekwencje, jakie niosą za sobą te dwa zjawiska. Wskazał również na, Jego zdaniem, najważniejsze wyznaczniki postawy etycznej prawnika: lojalność wobec prawa i życzliwość wobec ludzi. Temat panelu traktujący o wzajemnych oczekiwaniach przedstawicieli różnych profesji pociągnął za sobą ożywioną dyskusję, której przejrzysty zapis znajdujemy w publikacji. Poruszono temat przepływu prawników między zawodami i słuszności uregulowania sposobu dochodzenia do zawodu sędziego. Wytknięto mankamenty w szkoleniu aplikantów adwokackich i radcowskich m.in. testową formę sprawdzania wiedzy, niewłaściwe ocenianie prac. Niejednokrotnie podkreślano wagę kultury osobistej i zasady wzajemnej lojalności. Podjęcie podczas panelu dyskusyjnego kluczowych kwestii z zakresu tytułowej problematyki już samo przez się zasługuje na uznanie. Bije z tych wypowiedzi troska o wizerunek wymiaru sprawiedliwości, który budują przedstawiciele wszystkich zawodów prawniczych.

Interesujący referat przewodniczącej Komisji Postępowania Sądowego w Teksasie S. Willing pt. „*Etyka sądowa a naruszenie norm etycznych*” rozpoczął drugi dzień konferencji. Na wstępie Prelegentka przedstawiła regulacje prawne dotyczące postępowania dyscyplinarnego w sądownictwie Teksasu a następnie dokładnie omówiła przebieg tego postępowania na poszczególnych etapach. Zaprezentowała także cele i typy sankcji. W końcowej części wystąpienia referentka odniosła się do problemów, z jakimi zmagają się teksascy prawnicy, szczególnie problemów osobowościowych i psychicznych, w tym tych związanych z nadużywaniem alkoholu i narkotyków.

Następujący po tym referacie panel dyskusyjny nosił tytuł „*Postępowanie dyscyplinarne jako jedna z gwarancji prawidłowości wykonywania zawodu*”. Jako pierwszy głos zabrał sędzia Sądu Najwyższego – W. Kozielowicz, który, skupiając się na odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów, przedstawił organizację sądownictwa dyscyplinarnego i przebieg postępowania. Wystąpienie wzbogacone było licznymi przykładami z orzecznictwa Sądu Najwyższego. P. Kozłowska-Kalisz – rzecznik dyscyplinarny lubelskiej OIRP w swoim wystąpieniu zanalizowała przyczyny rosnącej liczby skarg na radców prawnych i aplikantów radcowskich. Panelistka stwierdziła, co wymaga podkreślenia, że odpowiedzialność dyscyplinarna nie może być traktowana jako główna gwarancja prawidłowości wykonywania zawodu. Jej zdaniem, determinantem w tym względzie jest tzw. „przesłanka rękojmiowa” czyli nieskazitelny charakter. Z jeszcze większą dozą sceptycyzmu do tezy panelu podszedł adwokat J. Naumann. Zwrócił on uwagę na trudności w weryfikacji „nieskazitelności” charakteru oraz wyraził obawy, jakoby penalizacja czy depenalizacja konkretnych zachowań miały zapewnić przestrzeganie przez prawników zasad etycznych. Podkreślił, że jedynym lekarstwem jest, jego zdaniem, solidna praca u podstaw, polegająca na wtórnej „resocjalizacji” środowisk prawniczych, zwłaszcza na etapie aplikacji. Podczas dyskusji podejmowano m.in. wątek różnic pomiędzy postępowaniami dyscyplinarnymi w USA i Polsce.

Drugi panel zatytułowany był „*Szkolenie prawników – doświadczenia polskie i amerykańskie*”. Pierwszy panelista – Sędzia J. M. Marshall – omówił dochodzenie do zawodu prawnika w USA, które przebiega przez studia, pracę w klinice prawnej, praktykę. Z kolei Dyrektor Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury, sędzia L. Pietraszko zaprezentował model kształcenia aplikacyjnego sędziów w Polsce. L. Leszczyński skupił się z kolei na zaprezentowaniu problemowych zagadnień związanych z kształceniem uniwersyteckim. Panelista zwrócił także uwagę na szczególny problem, jakim jest miejsce przedmiotu etyka prawnicza w systemie kształcenia. Temat ten, co należy odnotować, w ostatnich latach

nabiera coraz większego znaczenia. R. L. Sarosdy, dyrektor wykonawczy Centrum Sądownictwa w Teksasie, omówił zasady dochodzenia do stanowiska sędziego w USA oraz wskazał na znaczące odrębności amerykańskiego i polskiego modelu szkolenia sędziów. Podkreślił, że sędziów w USA nie szkoli się w kierunku tego, by byli sędziami, ale by byli dobrymi prawnikami. Jeśli takimi są, mają szansę zostać sędziami na czteroletnią kadencję z możliwością reelekcji. Stanowisko sędziego, a nie zawód, jest właściwie ukoronowaniem dobrej i moralnej praktyki prawniczej. P. Kardas omówił wady i zalety istniejącego w Polsce modelu kształcenia na wydziałach prawa, pozytywnie ocenił upowszechnianie się klinik prawa oraz wytknął istotne wady modelu szkolenia sędziów w ramach KSSiP.

Ostatni panel dyskusyjny nosi tytuł „*Zawody prawnicze zawodami zaufania publicznego w odbiorze społecznym*”. L. Leszczyński, tytułem wprowadzenia, dokonał wykładni terminu „zawód zaufania publicznego”. Co istotne w tym miejscu, zauważył, że zagadnienie to może być przedmiotem różnych analiz, w zależności od perspektywy patrzenia na zaufanie publiczne. Różnice w postrzeganiu tego terminu w różnych krajach uwidoczniły się w wypowiedziach panelistów. Wystąpienie S. Willing dotyczyło pojmowania zawodu zaufania publicznego w USA. Panelistka skupiła się na roli sędziów w społeczeństwie, która polega na tworzeniu, popieraniu i budowaniu zaufania publicznego. P. Sendeci zauważył, że termin „zawód zaufania publicznego” w Polsce jest używany w zupełnie w innym kontekście niż w USA. Termin ten w Polsce nie obejmuje sędziów, a używa się go w powiązaniu z kategorią samorządów zawodowych. Panelista wyjaśnił, na czym polega istota zawodu zaufania publicznego i na jakich zasadach – fundamentach opiera się łączący adwokata i klienta stosunek. Przedstawił również bardzo ciekawe rozważania dotyczące sumienia adwokackiego i jednej z form jego pogwałcenia, jaką jest zwolnienie z obowiązku zachowania tajemnicy adwokackiej. Kolejnym panelistą był radca prawny D. Sałajewski, Wiceprezes Krajowej Rady Radców Prawnych. W swojej wypowiedzi poruszył kwestię odbioru społecznego zawodu adwokata oraz wskazał przyczyny istniejącego stanu rzeczy. Z wieloma przedstawionymi przez Panelistę poglądami, można wejść w proponowany przez niego dyskurs, nie tyle je kwestionując, co dopełniając, względnie, na kanwie tych poglądów, stawiając nowe pytania. Ciekawa byłaby bowiem dyskusja o formach deprecjonowania przez media zawodów prawniczych, jak również o sposobach pojmowania przesłanki nieskazitelności charakteru w odniesieniu do adwokatów i radców prawnych. Należy w tym miejscu również podkreślić odpowiednie przygotowanie panelu. Obok niejako porządkujących ujęć samego pojęcia zawodu zaufania publicznego, jego postrzegania w Polsce i USA, omawiano tu węzłowe zagadnienia z problematyki odbioru społecznego tych

zawodów. Zaprezentowano tu treści w odpowiedni sposób powiązane ze sobą merytorycznie. Podczas następującej po obu panelach dyskusji postulowano dokonanie zmian w regulacji dróg dochodzenia do zawodu sędziego oraz rozszerzenie nauki etyki podczas szkolenia aplikacyjnego. Powrócił również z całą mocą temat tajemnicy adwokackiej. Poruszono bowiem zagadnienie podmiotowego i przedmiotowego jej zakresu oraz wskazano na trudności w wykładni norm o niej stanowiących.

Druga część publikacji obejmuje zbiór nadesłanych artykułów. Artykuły te są w dużej mierze uszczegółowieniem zagadnień, które zostały poruszone na konferencji, a których z uwagi na ograniczenia czasowe nie można było należycie omówić. G. Borkowski w swojej pracy pt. *„Nieskazitelność charakteru a powołanie do wykonywania zawodów prawniczych”* rozważał kwestię sposobu weryfikacji nieskazitelności charakteru u sędziów i adwokatów. Wskazał na występujące w tym względzie trudności, wynikające nie tylko z faktu, iż moralność jest kategorią nie nadającą się do skodyfikowania, ale również subiektywną i zmienną. L. Leszczyński w artykule dotyczącym teoretycznych i praktycznych aspektów uniwersyteckiej edukacji prawniczej rozszerzył swoje wystąpienie na panelu dyskusyjnym. Zmiany, jakie zachodzą w edukacji uniwersyteckiej są – jak wskazał – przede wszystkim efektem integracji europejskiej. Ponadto Autor, omawiając dylematy programowe, szczególną uwagę poświęcił metodzie nauczania etyki zawodowej. W artykule zatytułowanym *„Etyka zawodowa adwokata i jej uwarunkowania w kontekście etyki zawodu sędziego i prokuratora”* jego Autor, adwokat A. Malicki, Dziekan Okręgowej Rady Adwokackiej we Wrocławiu ukazał wiele nieprawidłowości istniejących w relacjach między adwokatami, sędziami i organami ścigania. Brak wzajemnego szacunku i zaufania wytworzył stan asymetrii pomiędzy tymi zawodami. Ponadto A. Malicki omówił zmiany, jakie zachodzą w ostatnich latach w adwokaturze i problemy, jakie rodzić będzie polityka rządu w tym zakresie. Po dokonaniu tych analiz Autor dochodzi do istotnych konkluzji. Mianowicie etyka zawodowa adwokata jest uzależniona od warunków stwarzanych przez przedstawicieli innych zawodów prawniczych, w tym sędziów i prokuratorów oraz policjantów. Jak zauważa Autor, istnieje swoista korelacja pomiędzy uchybieniami moralnymi prawników decydentów z naruszeniami etyki przez adwokatów. Ponadto, szczególnym walorem tego opracowania jest objęcie rozważaniami prokuratorów i funkcjonariuszy Policji. Niewątpliwie oceny ich kondycji etycznej brakowało w recenzowanej publikacji.

A. Redzik w artykule zatytułowanym *„Orzecznictwo dyscyplinarne a kodyfikacja etyki adwokackiej”* przedstawił trudności, jakie dziś napotyka dzieło kodyfikacji etyki zawodowej i jakie napotykało w przeszłości. Autor wysunął ważny postulat upowszechnienia orzecznictwa

dyscyplinarnego jako czynnika kształtującego zasady etyczne. R. L. Sarosdy w swoim artykule przedstawił uregulowania i sankcje, które służyć mają wzmocnieniu zasad etycznych u prawników. Z kolei P. Sendeci zaprezentował gruntowne rozważania na temat tajemnicy adwokackiej. Autor poszukiwał podstaw jej ochrony nie tylko w przepisach chroniących prawo do prywatności i do rzetelnego procesu, ale również w przepisach statuujących wolność sumienia. Niewątpliwie najważniejsze dla opiniowanego artykułu są rozważania dotyczące sumienia adwokackiego. Ostatni umieszczony w tej części publikacji artykuł nosi tytuł „*Reguły, cnoty i debaty – trzy sposoby społecznego działania etyki zawodowej prawników*”. Jego Autor – P. Skuczyński, Prezes Fundacji „Instytut Etyki Prawniczej” ukazał, że w obliczu zagrożeń, to właśnie poprzez debatowanie o wartościach zasady etyki prawniczej będą mogły zostać podtrzymane.

Oceniając niniejszą publikację, należy stwierdzić, że jest bardzo interesującą pozycją wydawniczą. Na uznanie zasługuje w szczególności – jak wskazano na początku – aktualność i waga podjętej w opracowaniu problematyki. Właściwie cała publikacja stanowi doskonałe źródło aktualnych informacji o obserwowanych i przewidywanych zjawiskach w sferze etyki prawniczej. Temat nie został wyczerpany, bowiem etyka zawodów prawniczych, jakkolwiek w ujęciu teoretycznym została już wystarczająco zanalizowana, tak zagadnienie to w praktyce jest zagadnieniem – jak się wydaje – w zasadzie niewyczerpywalnym. Dynamika życia społecznego, rozwój technologii, liberalizm i związane w tym przeobrażanie ludzkich sumień będą powodować ciągłą konieczność powracania do tego ważnego tematu. A rozmowa o etyce zawodów prawniczych, o słusznych kierunkach działań w obliczu zagrożeń, o tym, co się wzajemnie nie podoba, jest niezmiernie istotna. Pozwala odkryć przyczyny negatywnych zjawisk i skutecznie na nie zareagować. Z pewnością systematyczna debata o kondycji etyki pozwoli wyeliminować przynajmniej niektóre z nich. Rolę takiego forum dyskusyjnego mogą, oprócz corocznych konferencji, pełnić cyklicznie wydawane tego typu publikacje. Mam nadzieję, że stanie się to powoli cenną, w mojej ocenie, tradycją.

Tytułowa problematyka została w publikacji przedstawiona, dzięki odpowiedniemu doborowi autorów, w ujęciu głównie praktycznym, a to jest istotną zaletą. Większość zawartych w publikacji wypowiedzi opiera się na subiektywnych ocenach, co dodatkowo otwiera drogę do dyskusji z zaprezentowanymi stanowiskami. W skład zespołu autorskiego wchodzi reprezentanci różnych profesji prawniczych i dzięki temu zagadnienia etyki mogły zostać przedstawione z kilku punktów widzenia. Jest to istotne, gdyż przedstawiciele zawodów prawniczych w codziennej pracy oceniają nawzajem swoje postawy etyczne, a często nie mają możliwości, aby wystosować ewentualne uwagi. Pewien niedosyt może

powodować jedynie nieobecność na konferencji, a co za tym idzie również niezaprezentowanie w publikacji stanowisk reprezentantów prokuratury. Sfera wykonywanego przez nich władztwa jest bardzo szeroka i dlatego dyskusja o postawach etycznych prokuratorów, o pojawiających się w tym zakresie zagrożeniach oraz oczekiwaniach jest niezmiernie ważna.

Oprócz odpowiedniego dobrania tematyki oraz składu autorskiego, o walorach recenzowanej publikacji stanowi także poziom naukowy i interesująca treść wszystkich zaprezentowanych w niej referatów. Jednym z atutów recenzowanego opracowania jest również jego międzynarodowy charakter, dzięki czemu możliwa jest analiza porównawcza doświadczeń różnych krajów. Można jedynie, także wyrazić wątpliwości co do zasadności pozostawienia bez tłumaczenia prezentowanych referatów i wystąpień, gdyż powoduje to, iż ani polscy ani amerykańscy czytelnicy nie będą mogli – w przeważającej liczbie wypadków – zapoznać się ze wszystkimi zawartymi treściami. Do mankamentów strony formalno-technicznej publikacji należy zaliczyć niedopracowanie w jej nielicznych miejscach warsztatu redakcyjnego.

Także przyjęta formuła zbioru artykułów konferencyjnych, jak zawsze, niesie ze sobą niebezpieczeństwo eklektyzmu i tak stało się również w tym przypadku. Zapewne z powodu braku takich spotkań międzyzawodowych dyskutowano bardzo szeroko, na wiele tematów, czasami dosyć luźno związanych z kwestiami etycznymi. Trzeba jednak oddać redaktorowi naukowemu G. Borkowskiemu, że udało mu się zestawić prezentowane artykuły w miarę spójną całość opartą na logicznym układzie i jedynie bardzo wrażliwy czytelnik może dostrzec różnice zarówno co do głębokości, jak i stylu prowadzonych rozważań w prezentowanych tekstach.

Z pełnym przekonaniem można tę publikację polecić przedstawicielom wszystkich zawodów prawniczych, zarówno tym doświadczonym, jak i tym dopiero wkraczającym na rynek usług prawniczych, a także studentom prawa i aplikantom. Rozwijanie świadomości zawodowej w obszarze zasad etycznych i ich praktycznego przestrzegania już na początku edukacji prawniczej jest niezmiernie ważne. Determinuje to przyjęcie w przyszłości właściwej postawy etycznej wobec nowych zagrożeń oraz, w dalszej perspektywie, daje duże szanse na wzmocnienie zaufania do wymiaru sprawiedliwości oraz przedstawicieli korporacji prawniczych.